

Pócs Éva

Hozzászólás egy „szakmai vitához”

Olyan szakmai kérdésekhez, amelyekkel sohasem foglalkoztam, nem szoktam hozzászólni, legfeljebb érdeklődéssel kísérem ezeket. Most is ez a helyzet: az itt felvetődött szakmai problémák ugyan mélységesen érdekelnek, de a Föld teremtése mondáinak/mítoszainak ügyében ismereteim meglehetősen hiányosak, bár ismerem Kálmány Lajos, Bosnyák Sándor, Magyar Zoltán közleményeit, olvastam Vargyas Lajos és Nagy Ilona tanulmányait, tudományos eredményeiket régóta számontartom. Hozzászólásomra azonban nem ez, hanem az jogosít fel, hogy a tavalyi év eleje óta Mátéffy Attila három idevágó cikke került a szemem elé. Ezek elolvasása során egyre döbbenetebben követtem egy folyamatot, amely a cikkekben – a közölt tudományos eredmények mellett, amelyek értékeinek vagy esetleges hibáinak megítélése most nem témám – végighúzódik mintegy vörös fonálként: egy másik kutató – Nagy Ilona – tudományos eredményeinek megengedhetetlen hangú minősítése, szándékos lejáratása. (Közbevetőleg: tudomásom szerint négy folyóirat közül egy visszautasította az egyik cikk közlését, és ennek fő oka éppen a szakmai ellenvéleményként álcázott lejáratás lehetett. A visszautasítást, a tudományos etika íratlan szabályainak fényében, helyeslem.)

Elsőként a *Sociology Study* internetes folyóirat egy 2014-es számában találok a „teremtés” témakörében egy Mátéffy-cikkkel, *The Earth Diver: Hungarian Variants of the Myth of the Dualistic Creation of the World – Pearls in the Primeval Sea of World Creation*¹ címen. E tanulmányban a földteremtésmítoszok finnugor népeknél való előfordulásának török eredete mellett érvel a szerző, cáfolja a finnugor eredetet, és elítéli az azt vallókat. Közéjük sorolja Nagy Ilonát, akinek nézeteit nem ténszerűen utasítja el, hanem egyszerűen finnugor prekonceptióval vádolja, miközben felületesen általánosítással azok közé sorolja őt, akik kutatásuk kiindulásként az uráli népek elképzelt, sohasem létezett közösségének mitológiáját tételezik fel.² Igaz, hogy ilyen összuráli mitológia nem létezett, de nem világos, hogy kerül ide Nagy Ilona. Talán mert a címükben a „Uralic Mythology” szavakat is tartalmazó gyűjteményes kötetekbe írt? A saját kutatásaira hivatkozva írja Mátéffy: „This objective result, founded on specific folklore material points out the flaws or inaccuracy of the research method based on preconception (Nagy 1977: 614; Nagy 1988: 117-118; Nagy 1989: 1155; Bosnyák 1969: 4626; Bosnyák 1987: 349; Hoppál and Pentikäinen 1989; Hoppál 2011: 69-86; etc.), that proceeds from a supposed, but never proven paradigm of a »Uralic community«, and goes to prove that it is a grave error of methodology to force Hungarian cosmogony, mythology and folklore into such a hypothetical community based on preconception.” Nem gondolom, hogy ez a hamisan általánosító megvádolás az ellentétes véleményt képviselő felek normális szakmai vitájához vezethet, annál is kevésbé,

Pócs Éva (1936) – néprajzkutató, az MTA doktora, professor emeritus, Pécsi Tudományegyetem, Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, pocseva7@gmail.com

¹ *Sociology Study* 5/4(2014). 423–437.

² I. m. 425–426.

mert nem úgy ismerem Nagy Ilona munkásságát, mintha ő a kizárólagos finnugor eredeztetés híve lenne a Föld teremtésének bármely vonatkozásában. Úgy vélem, hogy ennek megítélésében Mátéffy Attila meglehetősen felületes volt.

Egy más hangsúlyú (esetleges szlovák kapcsolatokkal foglalkozó) cikke jelent meg a „teremtésről” Mátéffy Attilának az *Acta Ethnologica Danubiana* 2021-es számában, *A magyar és a közép-eurázsiai duális teremtésmondák (A810, A812, K483) összefüggéseiről: A hegyek keletkezése*³ címen. Ennek az előzővel közös vonása az, hogy kiemelten foglalkozik az úgy-mond finnugor eredetet valló Nagy Ilonával. Követve az előző cikk példáját, nem Nagy Ilona nézeteit cáfolja tárgyilagosan, hanem – újra besorolva őt a nem létezett uráli közösség, illetve mitológia preconcepcióját magukévá tevő kutatók táborába – még részletesebben beszél elítélendő tulajdonságairól, úgy mint felületesség, pontatlanság, a releváns művek nem ismerése, „bizonytalankodás”. Egy példa: „Peuckert gyatra munkáját ellenőrzés nélkül idézte a szintén német Lixfeld, akit szintén ellenőrzés nélkül idézett Nagy Ilona. Utóbbi elkerülhetette volna ezt a hibát, ha legalább Dähnhardt művének első kötetét (amelyet már a *Magyar Néprajzi Lexikon* 1977-es eredetmagyarázó monda [...]» (Nagy I. 1977, 719–720), »dualisztikus eredetmagyarázó monda« (Nagy I. 1977, 614) és »ember teremtése« (Nagy I., 1977: 685–686) szócikkeinek bibliográfiáiban megemlített) tényleg figyelmesen elolvasta és kijegyzetelte volna. Csak remélni lehet, hogy a duális világteremtési mondák jövőbeli magyar kutatói nem Nagy Ilona 2004-es tanulmányából fogják majd idézni, immáron ötödkézből, a nem idevaló adatot...”⁴ Ezennel tanúsítom, hogy Nagy Ilona olvasta, sőt kijegyzetelte Dähnhardt munkáját,⁵ de ismertette is részletesen Dähnhardt véleményét a Föld teremtésének mondájáról.⁶ De ha nem tette volna, ezt akkor sem ilyen stílusban kellene értésére adni.

Még egy idézet, a 32. jegyzetből: „Nehezen érthető, hogy miként nem ismerte Nagy Ilona a magyar monda töروkségi (altaji és csalkandu) párhuzamait, mikor Radloff mindkét mondaváltozatot lefordította már 1866-ban és 1884-ben németre, s az ezen fordításait tartalmazó mindkét kötet Európa-ban, Szentpétervárott jelent meg. E köteteknek ráadásul vannak újrakiadásai is, így igazán könnyen beszerezhetőek, több példányuk pedig magyar közönyvtárakban is fellelhető.” Aki ilyen hangon kap a kutatási kérdésekkel érdemben nem is foglalkozó kritikát, hogyan válaszoljon rá? (Egyébként: Nagy Ilona már 1979-ben utalt a török és még sok egyéb változatra.⁷ Tanulmányának nem lehetett célja az összes eddig regisztrált változat felsorolása, esetleg újraközlése.)

Nem menti a helyzetet, hogy Mátéffy hasonlóan lesajnáló hangon beszél Will-Erich Peuckertről. Peuckert kiváló kutató volt, sok hibával – de melyik kiváló kutató-nak nincsenek felróható hiányosságai? Mátéffy elavultnak tekinti cikkét, többek között azért is, mert az „elavult” német babonalexikonban jelent meg, amelynek kötetét 1927–1942 között publikálták.⁸

³ Acta Ethnologica Danubiana 23(2021). 53–70.

⁴ I. m. 58.

⁵ Éppen a hegyek keletkezésével kapcsolatos kérdéseimmel fordultam Nagy Ilonához vagy 25 évvel ezelőtt, amikor ő cédulái közül azonnal kikereste számomra a megfelelő Dähnhardt-adatokat.

⁶ Nagy Ilona: A föld teremtésének mondája és a Tiberiás-tengerről szóló apokrif. In: Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona (szerk.): *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. II. Budapest: L'Harmattan, 2004. 201–206.

⁷ Nagy Ilona: A föld teremtésének mondája. *Ethnographia* XC(1979). 323–330. 327.

⁸ Peuckert, Will-Erich: „Schöpfung” [‘Teremtés’]. In: Eduard Hoffmann-Krayer–Hanns Bächtold-Stäubli (Hrsg.): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* 9. Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1938–1941. 274–285.

(Mátéffy szerint Peuckert szóban forgó szócikke, a „Schöpfung” [’Teremtés’] a német kultúrfőlény aspektusából van megfogalmazva – ezzel nem értek egyet.) A 2. világháború utáni német kutatók – érthető módon – a tudományos életet is igyekeztek megtisztítani a fasiszmus ideológiai hatásaitól. Ezt – szintén érthető módon – néha túlzásba is vitték, mellőzve tudományos érvrendszerükből az 1930-as években publikált műveket, ezeket főlőslegesen és elavultnak tekintvén. Érdekes módon az „elavult” babonalexikonnak mégis született egy fakszimile kiadása 1987-ben, mivel a kutatóknak szükségük volt arra a hatalmas adatmennyiségre, amelyet a germán nyelvterületek egészét átfogó, összefoglaló szócikkeikben összegegyűjtöttek a szerzők (nem beszélve számos kiváló, máig sem elavult, csakis ott megjelent tanulmányról). Christoph Daxelmüller az új előszóban kritizálni és egyidejűleg mentegetni próbálja ezt a szükség hozta új kiadást; Mátéffy, mindezt leegyszerűsítve, elavultnak minősíti az (általá feltehetően nem ismert) babonalexikon 10 kötetét, és a Peuckert szócikkét idéző folkloristák sorát. „Rendkívül kellemetlen”-nek találja, hogy Nagy Ilona még 2004-ben sem volt tudatában, hogy egy rég elavult mű elavult szócikkéből „fordítgat”.⁹ Úgy vélem, hogy a felsorolt kiváló folkloristák – közöttük Nagy Ilonával – e kioktatás nélkül is el tudják dönteni, hogy mit, hogyan lehet használni a német babonalexikonból. (Másképp: Nagy Ilona Peuckert véleményét nem kommentálta, tehát a hegyek keletkezésének szlovák mondájával nem foglalkozott, nem tekintette a magyar mondák szempontjából említésre méltónak.)

És végül néhány szót a harmadik, az Erdélyi Múzeum LXXXIV/2(2022) számában megjelent tanulmányról, amelyre Nagy Ilona és Vargyas Gábor mint illetékes szerző és lektor, érdemben reflektálnak, számomra csak a szakmai viták etikájának kérdése marad. Sajnos, a fentiekhez képest újat nem mondhatok. Bár a Nagy Ilona elleni vádak kissé differenciálódtak, konkretizálódtak, Mátéffy vitastílusa ismét a régi.¹⁰ E cikk olvastakor támadt az az érzésem, hogy itt Nagy Ilonának mintegy szándékos lejáratása folyik. Az újra ismétlődő vádak közül kiemelem a finnugrista prekonceptió kérdését: ennek kapcsán Mátéffy különösen erős stílusban szól Nagy Ilona kutatási módszereiről. Majd a cikk záradékában így inti Nagy Ilonát: „... a magas tudományos színvonalú kutatásokat világszerte a nyitottság, a kutatók közötti párbeszéd és a konstruktív szakmai vita alapozza meg, nem pedig az új ismeretek vagy az eltérő nézetek elől való elzárkózás. Ennek a nyitott szemléletnek a magyar néprajztudományon belül is érvényesülnie kellene...”.¹¹ Így van bizony, mélysegesen egyetérthetünk Mátéffy Attilával, de ezt az intést én visszafordítom a szerzőjére. Ő – mint fentebb idéztem – Nagy Ilona követésétől óvja az új kutatónemzedékeket. Én magam inkább Mátéffy vitahangnemének az elsajátításától félttem a magyar ifjúságot, nem Nagy Ilonától, akit esetleges tévedései ellenére tisztelnék és nagyra becsülnék kutatótársai. Szeretném, ha Mátéffy Attila elfogadná a más nézetek lehetségeségét, sőt elismerné a tévedés jogát is! A tévedést követő szakmai viták viszik előbbre a kutatást, de ehhez hozzátartozik az „ellenfél” tiszteletben tartása és a pallérozott vitastílus is.

⁹ Mátéffy i. m. 20. jegyzet.

¹⁰ Lásd különösen a 2022. 22–23. oldalakat, ill. a 138. jegyzetet.

¹¹ Mátéffy 2022. 23.